

A készülő etikai kódex Háttéranyagáról

Az előkészítő munkákkal kapcsolatosan megjelent dokumentációból, konkrétan a Könyvtári Figyelő 2004/2. számában közölt *Etikai kódex a magyar könyvtárosság számára Háttéranyagából* azt lehet leszűrni, hogy egyelőre nem kristályosodott ki, hogy a gyűjteményépítésben melyik alapelvnek legyen nagyobb szerepe: a könyvtáros morális felelősségének vagy az információszabadságnak?

A könyvtáros szakmára nézve ezt a sarkalatos kérdést nem lehet megválaszolatlanul hagyni. Az, hogy nem kristályosodott ki a válasz a kódex *Háttéranyagára* vonatkozóan nem is pontos megfogalmazás, pillanatnyilag, a vitára bocsátott szöveg sokkal inkább azt tükrözi – ha egészen korrektül szeretnénk fogalmazni –, hogy kétértelmű, ellentmondásos.

A hazai etikai kódexnek voltak korábbi kezdeményei, amelyek azonban sorra elbuktak, a *Háttéranyagban* megjelent indokok miatt: „A korábbi elvetélt vagy meg sem indított próbálkozások az etikai kódex megfogalmazására arra utalnak, hogy voltaképpen nem is volt helyénvaló a nyílt beszéd egy olyan korban és társadalmi rendszerben, amelyben több hasznot hajtott a pragmatikus hozzáállás, és célszerű volt a kérdések kiélezése helyett a kettős tudatból következően szóban kielégíteni a császárt, s a gyakorlatban az istennek szolgálni.”¹

Papp Istvántól, az előbbi gondolat szerzőjétől származik az a vélemény is, miszerint a történelem igazolta, hogy ezzel az állásfoglalás nélküliséggel ez idáig megoldás nem született a könyvtárosság etikai kódexének ügyében.²

Mintha a mostani etikai kódex vitára bocsátott anyaga sem tudna elszakadni ettől a régi, rögzült sémától, vagy ez már az „Új Kor” szelleméhez való igazodás?

A kódex *Háttéranyagában* az ellentmondás több helyütt kimutatható. Az elkövetkezőkben csak az *Etikai kódex megalkotása* című részben, azon belül is az *Elvek vezérelte gyűjteményépítésben* történne a vizsgálódás, ott a legélesebb, legszembetűnőbb a kétértelműség – a két alapelv: felelősség, információszabadság ütközése –, a „kettős tudat” megléte.

A „kettős tudat”-tal bíró elvek

„A gyűjtemény gondozásáért a könyvtáros nemcsak szakmailag, hanem morálisan is felelős.”³ Ez a gondolat nem lehet vita tárgya. Szakma, morál, felelősség: a könyvtárosi hivatás tartópillérei. Odaadás, elkötelezettség a szakma iránt, „bensőből vezérelt szakmai ethosz”, a hagyományos kultúra értékrendszere, mindezeket felelősen mások szolgálatába állítani: hivatás a neve.

A *Háttéranyag* szerzője is hosszan, több fejezetben foglalkozik az „értékekre alapozott könyvtárosság”-gal.⁴ Ebben a képlékeny és változó világban növekvő je-

lentsége van az etikai mércének, amelyhez mérhető a jó és rossz, a helyes és a helytelen cselekvés és magatartás.⁵ Az etikai kódex életre hívásának is ez az egyik legfőbb indoka.

A tervezet szövege a gyűjteményépítés elveiben – hogy a könyvtár teljesítse küldetését – egyértelműen hitet tesz amellett, hogy a könyvtáros értékrendje nyilvánuljon az állományszervezés munkafolyamataiban: „Az alapvető könyvtári értékek és a könyvtáros értékrendje mindenekelőtt a gyűjtemény fejlesztésében, megőrzésében, apasztásában, kezelésében és használatásában nyilvánulnak meg.”⁶ Utalás történik a gyűjtőköri szabályzatra mint vezérfonalra, ezen belül is „a könyvtárosnak a tudományos, művészeti és információs értékekhez kell igazodnia.”⁷ Akár megfogalmazhatnánk a kész választ a dolgozat elején feltett kérdésre. Igen, van lehetőség, szükséges a könyvtáros értékmegőrző, morálisan felelős gyűjteményszervező munkája! De korai a válaszadás! Ugyanazon az oldalon Papp István így ír: „Nem zárhatja ki a gyűjteményéből azokat a munkákat sem, amelyek ellentétesek a tudomány jelenlegi álláspontjával, vagy ezt kérdőjelezik meg; helyet kell adnia olyan dokumentumoknak is amelyek a demokratikus társadalom alapértékeivel állnak szemben vagy azokat támadják (...) A könyvtáros csak akkor töltheti be a tudással és az információval gazdálkodó szakember szerepét, ha személyes érdeklődése és értékítélete nem befolyásolja válogató tevékenységét.”⁸ Ezek a mondatok szöges ellentétei azoknak a mondatoknak, amelyek azt vallják, hogy a könyvtáros értékrendje nyilvánuljon meg az állományépítés során.

Papp István, a *Háttéranyag* megfogalmazója, úgy tűnik, tisztában van a szöveg kétértelműségével, mert arra is figyelmeztet, hogy mindez konfliktusokhoz vezethet; magában a könyvtáros lelkiismeretében is, de a könyvtár és használója, közössége kapcsolatában is. Felmerül – kis túlzással, iróniával – a kérdés: a magyar könyvtáros társadalom tagjai lelkiismeretükben gyötörve, napi dilemmával a tudatukban szolgáljanak? A gondolatban feltett kérdésre, megjön a válasz is. A *Háttéranyag* szerzője a voksot az ellentmondáson belül, nem a könyvtáros értékközvetítő szerepkör felvállalása mellé teszi: „Abból a megfontolásból célszerű kiindulni, hogy kisebb veszélyt jelent a demokráciára, a társadalom és az egyén életére egyes vitatható, sőt ártalmas nézeteket tartalmazó művek könyvtári szolgáltatása, mint a könyvtár küldetésének megsértése ezek kirekesztésével.”⁹ Ez a mondat a szakma alapértékcit rengeti meg, a minőségi munka, a minőségi értékközvetítés felelősségtudatát vonja meg.

Szente Ferenc már 1993-ban bizakodva beszélt arról, hogy „A mérce nem lejjebb, hanem feljebb fog kerülni...”, s ezáltal a szakma presztízse kiköveteli magának a méltó helyet.¹⁰ *Román Lászlóné* az etikai kódexhez való hozzászólásában szintén arról beszél, hogy a kódex jó eszköz lehet ahhoz, hogy a magyar könyvtáros szakma elfoglalja a társadalmi értékrendben az őt megillető helyet, növelje a jelenlegi, jövőbeli pozícióját, hogy segítse a könyvtárosok öntudatosá válását.¹¹

Ez a kódextervezet, amely vallja, hogy rendelkezésre kell bocsátani a „tudománytalan”, a „demokrácia alapértékeit kikezdő”, „ártó szándékú publikáció”-kat, a mércét nem feljebb, hanem lejjebb helyezi. Amíg a szakma önmagával, értékrendszerével szemben nem állít magas mércét, nem várhatja el, hogy mások a presztízst, tekintélyt, erkölcsi súlyát olyannak lássák, amilyenek a szakmán belüliek szeretnék, hogy lássák.

Ez a szemlélet kiszolgálja azt a folyamatot, amely az elmúlt 15 évben megfigyelhető volt a kultúra területén. Az értéktelen irodalom, az áltudományos, ártó szándékú művek rendelkezésre bocsátásával a kódex arra ösztönözné – sőt helyes magatartási szabályként jelölné ki – a könyvtárosokat, hogy a tömegkultúra kiszolgálásában, a népbútítás terjesztésében vegyenek részt.

2004. június 8-án a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Televízió Rt. együttműködési megállapodást kötött, amelyben az MTV vállalja, hogy nagyobb teret szentel a tudomány világából érkező információknak, az információk szakmai hitelességének biztosítása érdekében pedig igénybe veszi az akadémia tudósainak szakértelmét. A két intézmény közösen lép fel az áltudományos és tudományellenes nézetek megjelenése ellen. Az MTV igyekszik elérni, hogy minél kevesebb sarlatánság, népbútítás jelenjen meg a képernyőn.¹²

A könyvtár, a könyvtáros sem adhatja fel kultúraközvetítő felelősségét, nem asszisztálhat az értékek nagyfokú kommercializálódásához. Nem mondhat le a káros, áltudományos, tudatromboló irodalom kiszűrésének felelősségéről. Az állományalakító könyvtáros, aki a gyűjtemény formálásában vesz részt, vagy a forrásokat, információkat rendelkezésre bocsátó tájékoztató könyvtáros csak kiszolgáltatná – a jelenlegi értékszegény kódextervezet realizálásával –, de nem szolgáltatná a könyvtárhoz tudásért forduló embertársait. Kiszolgálja még akkor is, ha tudja, hogy ártalmas irodalmat ad a kezébe, ami nem az épülését, hanem a tudat deformálását szolgálja? Van egy egyszerű, bölcs mondás: ne tegyél olyat másoknak, amit magadnak sem kívánsz.

Hankiss Elemér Proletár reneszánsz című könyvében meggyőzően elemzi, hogy bizonyos alapértékek helyébe mások léptek. A hagyományos célokat, értékeket új magatartásformák váltották fel. „Szeresd felebarátodat!” helyett „Szeresd önmagadat!” „Légy becsületes!” helyett „Légy sikeres!” A hagyományos kultúra „Dolgozz, élj takarékosan!” parancsával szemben, ma az „Élvezd az életet. fogyassz!” programja népszerűbb.¹³

Az elmúlt 15 év gazdasági, társadalmi átalakulásai, a média manipulációs hatásai sok esetben fogyasztóvá degradálták az embert. Folyik a „beetetés” minden szinten, a „szellemi táplálék” szintjén éppúgy, mint akár az ember létfenntartásához szükséges valós táplálék fogyasztása szintjén.

A könyvtáros társadalom tagjai a struccpolitikát nem folytathatják sokáig azzal, hogy amíg rendelkezésére állnak a tisztánlátáshoz elengedhetetlenül szükséges eszközök, „csak” helyes erkölcsi érzékkel kell rendelkeznie, nem hagyhatja hidegen, hogy a könyvtárba belépő „használó” ott is csak „fogyasztóvá” váljon, és válogatás nélkül vegyen magához olyan „szellemi” táplálékot, ami nem a hasznára, hanem a kárára van. Nem lehet cinkos abban, hogy mint a kultúraközvetítő intézmény képviselője, tudatot, világnézetet romboljon, hogy a kérdéseire választ váró gyerek, felnőtt vagy akár idős, ebben az értékválságos világban ott sem kap hiteles választ kérdéseire, ahol a kulturális örökséget, hagyományt őrzik. Nem vállalható fel, hogy a helytelen válaszadással nem a rend, hanem a káosz kiszolgálói közé álljon be. Könnyen helytelen útra terelődhet egy fiatal értékszemlélete, ha káros, tudatromboló irodalomból – sajnos, nagyon sok van már a könyvtárakban – keresi a választ a világban való eligazodásához, én-képének kialakításához, önismeretéhez. Az elhagyott útról pedig mindig nehezebb a helyes útra visszatérni, mint a jó úton elindulni.

Ha a szakma, a viták, konferenciák során nem vall színt az értékelvű könyvtárosság mellett, és elfogadja saját magára érvényesnek a 2005. április 5-én az Etikai Kódexet Előkészítő Bizottság által elfogadott tervezet IV. fejezetében (*A gyűjtemény gondozása*) megfogalmazottakat – „Egyoldalúság és értékítéletének érvényesítése nélkül kezeli és szolgáltatja a közvélekedéssel, a közízléssel vagy a saját véleményével szemben álló nézeteket tartalmazó műveket, s olyanokat sem zár ki a szabályzat szabta kereteken belül, amelyek egyes alapértékeket támadnak. A művészileg silány, vagy áltudományos munkáknak a szabályzat előírásainak megfelelő mértékben ad helyet”¹⁴ – azzal csak nő a bizonytalanság a könyvtárosok között, de a szakma öntudata és presztízse biztosan nem fog növekedni.

Külföldi etikai kódexek

A következőkben néhány külföldi etikai kódex tartalmi vonatkozása, valamint a *Háttéranyag*, illetve az *Etikai Kódexet Előkészítő Bizottság által elfogadott tervezet* szövegét vetném össze.

Az alábbi idézet az amerikai könyvtárak etikai kódexéből való: „...mi egy olyan szakmának vagyunk tagjai, amely határozottan elkötelezett a szellemi szabadság és az információhoz való hozzáférés szabadsága mellett. Különös kötelezettségünk, hogy biztosítsuk az információ és a gondolatok szabad áramlását a jelenlegi és a jövő nemzedékek számára” „...nem engedjük, hogy személyes véleményünk befolyásolja intézményeink ... információs forrásaikhoz való hozzáférés biztosítását.”¹⁵ A következő idézet az izlandi könyvtárakra vonatkozó etikai kódexből való: „A tudáshoz és az információhoz való hozzáférés biztosítása tekintet nélkül az információ formájára, nyelvére vagy helyére, ezzel támogatva a demokráciát, a jogegyenlőséget és a szólásszabadságot.”¹⁶ Talán legelkötelezettebb ez irányba az orosz könyvtáros szakmai etikai kódexe: „Az orosz könyvtáros szakmai tevékenysége során nem felelős a könyvtártól kapott információ és dokumentumok használatának következményeiért.”¹⁷

Ebből a pár külföldi kódexidézetből általánosítást levonni nem volna helyénvaló. Mindenesetre az szembetűnő, hogy a gyűjteményépítésben a könyvtáros felelőssége elsikkad, a kódexek etikai szabályai között nem jelenik meg.

Egyedül a japán kódex szövege tartalmazza a következőt: „Tiszteletben kell tartani a könyvtár szabadságát az állomány gyűjtésében és terjesztésében. (A szakmai tudás és megítélés alapján kell a könyvtárosnak kifejtenie e tevékenységét. Nem szabad engednie semmiféle cenzori kísérletnek vagy nyomásnak. Nem gyűjthet és ajánlhat könyvtári anyagot saját érdekei, érdekeltsége szerint, egyéni haszonszerzése végett.)”¹⁸ „A szakmai tudás és megítélés alapján kell a könyvtárosnak kifejtenie a tevékenységét.” Ez alapján úgy tűnik, hogy a japán könyvtáros ítéltőképességére a gyűjteményszervezés során számot tart az etikai kódex. De a következő mondat – „Nem szabad engednie semmiféle cenzori kísérletnek vagy nyomásnak” – ezt már nem támasztja alá, sőt burkoltan azt jelzi, hogy igenis mindent (beleértve nyilván az áltudományos, értéktelen irodalmat is) gyűjtenie kell. Hogy mire vonatkozik a cenzúrázás, egyik külföldi kódexből sem derül ki egyértelműen.

A homályos nyelvhasználat szinte mindegyik külföldi kódex szövegére jellemző. A legtöbbnél a mondanivaló nem egyértelmű, legalább kétféle olvasatot enged

meg. (Sajnos, a magyar könyvtáros etikai kódex *Háttéranyaga* ebben megelőzi mindegyiket.)

A *Háttéranyagnál* később, az interneten megjelenő (2005. április. 5.), *Az Etikai Kódexet Előkészítő Bizottság által elfogadott tervezet* követi a külföldi kódexek mintáit. Számúzi – akár a külföldi könyvtáros etikai kódexek legtöbbször – a könyvtári munkafolyamatok tevékenységéből a könyvtáros felelős értékrendszerére alapozó döntéseket, megfosztva ezzel őt az értékválasztás kompetenciájától.

A külföldi etikai kódexek – a magyar tervezet is ezt tükrözi – elkötelezték magukat a régi eszménnyel szemben a radikálisan új, értékiszegénység, uniformizáltság mellett. hangoztatva a használók jogainak, az információk hozzáféréseinek szinte korlátlan szabadságát.

Összegzés

Az eddigiekből azt a következtetést lehet levonni a könyvtár gyűjteményépítésének elvi kérdései vonatkozásában, a könyvtáros szakma számára készülő etikai kódex *Háttéranyagának*, illetve a tervezet tükrében, összevetve néhány külföldi könyvtári etikai kódexszel, hogy ezen vitára bocsátott dokumentáció nem tartja oly mértékben fontos kérdésnek az állományalakítás kérdését, mint amilyen helyet az valójában elfoglal. (Hisz a könyvtár még ma is elsősorban a gyűjteményre épül.) Az etikai kódex tervezete nem (miként a külföldi kódexek sem) foglalkozik a könyvtártípusok gyűjtőkörével. Foglalkozik viszont a *Háttéranyag* az értékes, értéktelen irodalom kérdéskörével, és ezzel maga sem tagadja, hogy léteznek etikai szempontok a gyűjteményszervezésben. A dolgozat elején feltett kérdésre – melyik alapelv érvényesüljön a gyűjteményszervezésben: a könyvtáros felelőssége, illetve az információszabadság – a *Háttéranyag* nem egyértelműen ugyan, de hitet tesz az információszabadság mellett. A bizottság 2005. április 5-én elfogadott tervezete viszont már egyértelműbben hasonlít a külföldi etikai kódexekhez. Amit a *Háttéranyag* inkább csak sugallt, ebben a dokumentumban az egyoldalúság már kitűnik, miszerint a könyvtáros értékítélete érvényesítése nélkül végezze gyűjteménygondozó tevékenységét.

Csak remélni lehet, hogy a magyar könyvtáros társadalom a még hátralévő viták során markánsabban fog véleményt nyilvánítani ebben a nem elhanyagolható kérdésben, és a viták végére a szakma számára is egyértelműbb, megnyugtatóbb, „konfliktusmentesebb” válaszok fogalmazódnak meg.

JEGYZETEK

- 1 Papp István: Etikai kódex a magyar könyvtárosság számára: *Háttéranyag*. = *Könyvtári Figyelő*, 2004. 2. sz., 248. p.
- 2 Uo. 248. p.
- 3 Uo. 262. p.
- 4 Uo. 244-245., 247. p.

- 5 Uo. 245. p.
- 6 Uo. 262. p.
- 7 Uo. 263. p.
- 8 Uo. 263. p.
- 9 Uo. 263. p.
- 10 Szente Ferenc: A világ, amelyben könyvtáros vagy. = Könyvtári Figyelő, 1993. 2. sz., 184. p.
- 11 Román Lászlóné: Néhány megjegyzés és javaslat a készülők etikai kódexhez. = Könyv. Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 2. sz. 13. p.
- 12 <URL>:http://www.mta.hu/hirek/mta_hir.php?IDN=337.html
- 13 Hankiss Elemér: Proletár reneszánsz. Bp., Helikon, 1999. 26–27. p.
- 14 <URL:<http://www.vfmk.hu/mke/etika.html>>
- 15 Papp István: Külföldi könyvtárosi etikai kódexek. = Könyvtári Figyelő, 2004. 4. sz. 820. p.
- 16 Uo. 812. p.
- 17 Uo. 818. p.
- 18 Uo. 814. p.

Drinóczi Ildikó